

DOĞU KAYNAKLARININ GENEL OLARAK TARİH VE BALKAN HALKLARININ KÜLTÜREL TARİHİ İÇİN ÖNEMİ *

Prof. Dr. Anna S. TVERITINOVA

Çev. : Doç. Dr. Türkkaya ATAÖV

Genellikle Avrupa halkları tarihiyle ve özellikle Balkan halklarıyla ilgili olarak, Doğu kaynaklarının incelenmesi ve yayınlanması evrensel Doğu çalışmalarının önemli kollarından birini temsil eder.

Bu çalışma kolu üç ana ögenin etkisi altında ortaya çıkmış ve gelişmiştir :

a) Bilim adamlarının Doğu halklarının tarih, kültür hazineleri ve yazılı yapıtlara karşı sürekli ve artan ilgileri;

b) Bilim adamlarının Doğu ve Batı kültürlerine, özellikle Yakın ve Orta Doğu olduğu kadar Balkan ülkeleri arasındaki ilişkilere karşı büyük ilgi göstermeleri;

c) Son yirmi yıl içinde Balkan Yarımadası halklarının ulusal tarihi alanındaki çalışmaların derinleştirilmesi olduğu kadar kaderleri uzun bir süredir Doğu'ya bağlı kalmış olan bu halkların tarihinin yeni kaynaklar ışığında incelenmesi gereksinmesi.

Balkan Yarımadası halklarına ilişkin yeni bilgileri içeren Doğu kaynakları arasında Türk, Arap, Ermeni ve İran kaynakları önemli bir yer tutar. Yakın ve Orta Doğu halkları ile Doğu ve Orta Avrupa hakları arasındaki türlü biçimdeki ilişkiler çok eski dönemlerde kurulmuş olup, bütün tarih dönemlerinde süregelmiştir.

(*) Bu konuşma 10 Temmuz 1962'de Sinaia'da yer alan Balkan Uygarlıkları Uluslararası Kollokyumunda yapılmış ve «L'importance des sources orientales pour l'histoire en général et pour l'histoire de la culture des peuples balkaniques» başlığı altında yayınlanmıştır. Türk uzmanların da katıldığı bu Kollokyumda Başkanlık Divanı : Faik Reşit Unat (Türkiye), Başkan; Ivan Hrbek (Çekoslovakya), Başkan Yardımcısı; V. Lipatti (Romanya), Sekreter.

Doğu ve Batı'nın birleştiği yerde değişik dönemlerde yaşamış olan büyük devletler -Büyük İskender'in İmparatorluğu, Sasaniler zamanında Persler'in güçleri, Roma İmparatorluğu ve Bizans İmparatorluğu, Arap Halifeliği, İran'da İlhanlılar Devleti, Altınordu ve nihayet Osmanlı İmparatorluğu- değişik milliyetlerde olan halkları bazan birleştirdiler, bazan da mevcut tarih bağlarını ortadan kaldırdılar.

Şu konuyla ilgili sorunlar özellikle önemli ve karmaşık sayılmalıdır: Bu devletleri meydana getiren halklar arasındaki temas ve etki biçimleri nasıl olmuştur?

Doğu Avrupa'nın tarihsel kaderini ve halklarını yansıtan Doğu kaynaklarının aydınlığa çıkarılmalarına özel bir önem vermekle birlikte, bunlar henüz bütünüyle incelenmemişlerdir.

Rusya'da H. M. Fren, A. I. Garkavi, D. A. Khvolson, B. A. Dorn, V. V. Rozen ve ötekiler, S.S.C.B.'de V. V. Bartold, I. I. Kracovski, A. I. Iacubovski, N. V. Pigulesvkaia, B. N. Zakhoder, A. P. Kovalevski ve ötekiler, Polonya'da A. Zaionckovski ve T. Levitki, Macaristan'da L. Fekete, K. Ceglegi ve ötekiler, Bulgaristan'da D. A. İhciev, P. Dorev, G. D. Gîlibov, Çekoslovakya'da I. Hrbek, I. Kabrda, Romanya'da M. Guboğlu ve ötekiler, Yugoslavya'da G. Elezovici, B. Giurgiev, H. Hadjibegici, bütün bu isimler Doğu Avrupa halklarının tarihinin incelenmesi için önemli olan Doğu kaynaklarının araştırılmalarına hayatlarını ve emeklerini veren bilim adamlarının eksik bir listesini meydana getirmektedirler.

Yakın zamanlara kadar, bu türlü incelemeler kendi kendilerine ve kendi düşüncelerine göre çalışan bilim adamlarınca yapıldı. Belge üstündeki çalışma yöntemleri, bu belgelerin yorumu gibi, değişikti. Bu belgeler üstünde çalışan bilim adamları derinleştikleri ölçüde, kendilerini bu koca alana adanmış olan uzmanların işbirliği gerekli oldu. Orta Çağın Doğu kaynakları üstünde çalışan araştırmacıların yalnız ciddî filoloji ve tarih bilgisine değil, paleografi, arkeografi, diplomasi ve benzeri birçok özel disiplinler hakkında bilgi sahibi olmaları gerektiği bilinmektedir. Aynı biçimde, bu kültür yapıtlarının yayınlanması belgenin katıksız bir bilimsel yöntemle incelenmesi kadar metnin doğru okunabilmesi ve fotografik faksimil, aslının ya da okunmuş biçiminin verilmesi, çevirisinin yapılması, açıklamanın eklenmesi gibi en güvenilir biçimde sunmanın yolları da bulunmalıdır. Zâten, birçok ülkelerde Doğu kaynaklarına hasredilen seriler yayınlamağa başlayan Doğu

uzmanları grubu meydana gelmeğe başlamıştır. Bu yayınlar birçok çeşitli araçların yardımıyla ortaya çıkmaktadır.

Bu araçlar arasında alttaki notlarla birlikte fotografik faksimillerin çevirileri,¹ belgelerin bazı bölümlerinin çevirilerine eklenmiş olan fotografik faksimiller ve geri kalan kısımların özetleri,² açıklamalar yapmadan çevirilerini vermek,³ metnin aslının çeviriyle ve filolojik olduğu kadar tarihî ayrıntılı açıklamalarla yayınlanması⁴ ve nihayet belgenin aslının hem klişe, hem dizgi biçiminde, çeviri, ayrıntılı inceleme ve yeteri kadar açıklamalarla yayınlanması⁵ vardır.

Son sözü edilen yöntem ideal olarak kabul olunabilir, çünkü bu yol her türlü karışıklığı yok ettiği gibi atlamalara meydan vermemekte ve araştırmacının asıl metne gidip bakmasını gereksiz kılmaktadır.

Yakın bir geçmişte, S.S.C.B.'de, Doğu kaynaklarının Doğu ve Orta Avrupa halkları tarihine uygulanması alanında büyük bir uluslararası işbirliğini gerçekleştirmeğe ilk kez girişildi.

Basılmakta olan eserde Bulgaristan, Macaristan, İsrail, Polonya, S.S.C.B., Çekoslovakya ve Yugoslavya'dan bazı tanınmış Doğu uzmanlarının adları görülecektir.⁶

Bu çalışmada, bilim için yeni sayılacak ve Balkan, Orta Avrupa ve S.S.C.B. halklarının ekonomik, siyasal ve askerî tarihleri için ilginç malzemeyi kapsayan orijinal araştırma, yayın ve çeviriler yer almaktadır.

Bu malzeme, aynı zamanda, Yakın ve Orta Doğu halkları ile yukarda adı geçen Avrupa halkları arasındaki ekonomik ve siyasal ilişkilerin türlü biçimleri için de örnekler vermektedir. Çalış-

-
- (1) Galab D. Galabav, *Sources turques sur l'histoire du droit sur le territoire de la Bulgarie*, Sofia, 1961.
 - (2) P. Podbrali et al., *Sources hébraïques sur le développement social-économique sur les territoires balkaniques*, Sofia, 1960.
 - (3) H. Gandev-G. Galabav, *Sources turques concernant l'histoire de la Bulgarie*, Sofia, tome I, 1955; tome II, 1960.
 - (4) *Monumenta Turcica Historiam Slavorum...*, t. I, Iére Série, Sarajevo, 1957.
 - (5) L. Fekete, *Die Siyagat-Schrift in der türkischen Finanzverwaltung*, 2 Bände, Budapest, 1955.
 - (6) Gerçekleşen bu yayının ikinci sayısının incelenmesi için bak: Türkaya Ataöv, *Vostoçnie Istoçniki Po Istorii Narodov Yogo-Vostoçnoi i Tsentralnoi Evropi*, Milletlerarası Münasebetler Türk Yıllığı: 1967.

maya Arap, Türk ve Ermeni kaynaklarından alınan malzeme hildir. Doğu uzmanlarının uluslararası işbirliğinin böylesine yük bir çapta gerçekleştirilen bu ilk deneyi olumlu sonuçları olduğu gibi, bu çalışmalara çeşitli ülkelerin birçok uzmanlarının katkıları olacaktır.

Bu çalışmanın özünü meydana getiren çalışmalarında, çeşitli ülkelerin bilim adamlarının dikkati özellikle ekonomik hayatın siyasal tarih sorunlarını aydınlatan kaynaklara yönelmiştir. Bu sorun tarihlerini sunmayı istediğimiz halkların hayatı ve ilişkilerinin esasını meydana getirdiğinden, bu ele alışın nedeni açıkça görülmektedir. Balkan ülkeleri halkları da dahil olmak üzere, Doğu Avrupa halklarının kültürel gelişmesi olduğu kadar, bu halkların Doğu ile yakın ve sürekli ilişkileri sonucu görülen etkilere ilişkin sorunlar geniş ilgi çekmektedir.

Bu halklar arasında yalnız farklılıkları yaratan değil, ekonomik gelişmeleri olduğu kadar onlar arasında kurulmuş olan sosyal bağlar başta olmak üzere, onları birleştiren öğeleri de görmek için, Doğu ve Batı arasında kültürel alandaki karşılıklı etkilerin niteliğini aydınlığa kavuşturan bu Doğu kaynaklarına çok büyük bir ilgi göstermek bugün önemlidir.

Kronikler biçimindeki tarih yapıtlarının zenginliği, belgelerin nitelikteki kaynaklarının çeşitliliği bakımından, Orta Çağların Osmanlı İmparatorluğu'nun tarih araştırmacıları için ideal bir alan olduğunu söylemek bir mübalağa değildir. Osmanlı İmparatorluğu tarihinde, kroniklere yansımayan hiçbir dönem yoktur. Aynı zamanda, Türkiye'deki arşivler ve belgeler koleksiyonunun deyimlenmesi arşivlerinde olduğu kadar, çeşitli nitelikteki belgeleri barındıran İstanbul, Ankara, Bursa ve Konya kütüphanelerinde bulunduğu bilinmektedir. Türkçe arşiv ve değerli belgeler Bulgaristan, Yugoslavya, Arnavutluk ve Romanya gibi Balkan ülkelerinde de bulunmaktadır. Birçok Türk belgeleri öteki Avrupa ülkeleri arşiv ve kütüphanelerinde dağınık biçimde yer almaktadırlar. Bütün bunlar Türk halkının tarihini olduğu gibi, Balkan halkları da dahil olmak üzere, eskiden Osmanlı İmparatorluğu yönetimi altında kalmış halkların tarihi bakımından da son derece önemlidir. Osmanlı İmparatorluğu tarihi ile bu imparatorluğun yönetimi altında kalmış olan halkların tarihini araştıran bilim adamları (nüfus sayımlarıyla ilgili çeşitli belgeler, mahkeme kararları, idarî emirler ve raporlar, taşrada oturan memurların raporları, v.b.) kaynakları toplanmadan pek büyük bir ilerleme kaydedemeyeceklerdir.

Bu belgeleri yalnız uzmanlar kullanabileceğinden, bunların yayılması, tamamen, yapılan yorumlara ve yayınlanmalarına bağlıdır.

Son yılların sayısız yayınlarının ortaya koyduğu gibi, Balkan ve başka Avrupa ülkeleri yanında, Türkiye'de de bu belgelere karşı ilgi hissedilir bir biçimde artmış olmasına rağmen, bu alanda henüz pek az şeyin yapıldığını itiraf etmek gerekir. Balkan halklarının kültürlerine ilişkin Türk belgeleri konusunda daha da az araştırma yapılmıştır. İncelenmiş ve olumlu sonuçlar alınmış olan Arap kaynakları (Prof. D. Levitki ve başkaları) bir yana bırakılırsa, araştırma çalışmalarının henüz başlangıcında bulunan öteki Doğu dillerindeki yazılı metinler burada sözkonusu değildir. Bütün bu söylediklerimizden çeşitli ülkelerin Doğu uzmanlarının genel olarak Doğu kaynakları ve özellikle Türk kaynakları konusunda ortak bir yoruma ulaşmak amacıyla çabalarını birleştirmenin gereği ortaya çıkmaktadır. Balkan halklarının kültürü konusundaki bazı sorunları açıklığa kavuşturmak amacını güden bir dizi metinlerin hazırlanması da gereklidir. Bu öneri UNESCO tarafından desteklendiği takdirde gerçekleşme olasılığı daha da artacaktır. Sözlerimi bu birkaç gözlemin ışığında somut önerilerle bitirmek istiyorum. UNESCO'nun Doğu-Batı sorunlarını ele alan bölümünden «Orta ve Doğu Avrupa Halklarının Kültürel Gelişmesinin Doğu Kaynakları» adlı yayın serisini örgütlemesini ve malî desteğini üstlenmesini isteyeceğim. Gene, UNESCO'dan çeşitli ülkelerin Doğu uzmanlarından meydana gelen ve bu yayın serisinin yazı kurulu olarak görev yapacak bir yürütme organını kurmasını dileyeceğim.